

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI USTIDA BAJARILADIGAN IMLOVIY MASHQLAR

Rustamova Dilnoza

**Urganch davlat pedagogika
instituti Pedagogika fakulteti
2-kurs talabasi**

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8275124>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari ustida bajariladigan imloviy mashqlar to'g'risida fikr yuritiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun darsliklarda ma'lum bir imloviy qoidalar keltirilmagan. Shunday bo'lsa ham o'quvchilar asosan, tez o'qish, ifodali o'qish, ravon o'qish va ko'chirib yozish orqali o'z imloviy xatolarini o'rganib, ularni yodida saqlab boradi va ikkinchi marotaba shu so'zni ko'rsa, jarayonni takrorlamaydi. O'quvchilar imloviy xatoliklar qilmasligi uchun o'qituvchi tomonidan kichik-kichik imloviy qoidalar o'rgatib boriladi.

O'quvchilarda to'g'ri yozuv malakasini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo qoidasini o'zlashtirishga asoslanadi. Imlo qoidalari bir so'znigina emas, balki umumiylik mavjud bo'lgan butun so'zlar guruhining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan me'yorga muvofiq butun so'zlar guruhini yozish imkonini yaratadi. Imlo qoidasi grammatik umumiylik asosida birlashgan so'zlarning yozilishini bir xillashtiradi. Bu yozma ravishdagi aloqani yengillashtiradi va imlo qoidalarining ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlaydi.

Imlo qoidalarini grammatik, fonetik, so'z yasalishiga oid materiallarni ma'lum darajada bilmasdan turib o'zlashtirish mumkin emas. Grammatik nazariya imlo qoidalari uchun poydevor hisoblanadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda imlo qoidasi shu qoidaga asos bo'ladigan grammatik nazariyaga bog'liq holda o'rganiladi. Masalan, shakl yasovchi qo'shimchalarning yozilishi haqidagi qoidalar "Ot", "Sifat", "Son", "Kishilik olmoshlari", "Fe'l" mavzulari ichiga kiritilgan. Materialning bunday joylashtirilishi grammatika bilan orfografiyani bir-biriga bog'liq holda o'rganishni ta'minlaydi. Imlo qoidasi bevosita grammatik nazariya elementlaridan so'ng o'rganiladi. Masalan, otlarning kelishiklar bilan turlanishi o'rganilgach, kelishik qo'shimchalarining yozilishi haqidagi ko'nikma shakllantiriladi. "Sifat" mavzusini o'rganish -roq qo'shimchasining va qip-qizil, yumyumaloq kabi sifatlarning yozilishiga, "Fe'l" mavzusini o'rganish bo'lishsizlik (-ma) va o'tgan zamon (-di) qo'shimchalarining yozilishiga zamin yaratadi. Imlo qoidalarini o'rgatishga bunday yondashish boshlang'ich sinflarda barcha orfografik materiallarni o'rganishda tipik hisoblanadi.

Imlo qoidalari ustida ishlash – murakkab jarayon, qoidaning mohiyatini ochish, o'quvchilarning qoida ifodasini o'rganib olishlari, qoidani yozuv tajribasiga tatbiq etish uning asosiy komponentlari hisoblanadi.

Qoida mohiyatini ochish qoida so'zning qaysi qismini, qaysi so'z turkumi yoki grammatik shaklni yozishni boshqarishini, bunda qaysi belgilar yetakchi ekanini tushuntirish demakdir. O'quvchilarni qoida bilan tanishtirish uchun material tanlashda o'qituvchi bu yetakchi belgilarni albatta hisobga oladi.

Qoida ifodasi ustida darslik bo'yicha ishlanadi. Bunda o'quvchilarning qoida tarkibini anglab yetishlari ahamiyatlidir. Shuning uchun darslikdagi qoida qismlarga bo'linadi (Aslida o'quvchilar bu vazifani mashq jarayonidayoq bajarib qo'yadilar). O'quvchilar o'rganilgan qoidaga misol aytish va xilma-xil mashqlarni bajarish yo'li bilan uni yangi til materialiga, ya'ni yozuv tajribasiga tatbiq etadilar.

Maktabda imloni o'rganish va imlo ko'nikmalarini shakllantirish imlo ustida ishlashga asoslanadi. Maktab o'quvchilari har xil turdagi orfogrammалarning mohiyatini tushunishlari va o'zlashtirishlari, ularning aniq belgilarini topishni o'rganishlari va shunga muvofiq u yoki bu imlo qoidalarini qo'llashlari kerak. Boshlang'ich sinflarda bolalarni uning barcha elementlarida, ularning o'zaro bog'liqligida yozishga o'rgatish kerak. Imlo usullari esa alifbo tartibida ishlashdan, grafikani o'rgatishdan, maktab o'quvchilarida grafik ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan chetlanmasligi kerak. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarini imlo qoidalariga o'rgatishda diktant ham muhim ahamiyatga ega. Diktant eshitib, idrok qilingan so'z, gap, matnni yozishdir. Orfografik mashq sifatidan diktantning xilma-xil turlaridan foydalaniladi.

Ta'kidiy diktantdan qoidani tadbiiq etish usullarini yaxshi bilib olish uchun foydalaniladi. Matnni yozishdan oldin, uni yozish jarayonida, izohli yozuvdagi kabi, o'quvchilar so'zni qanday yozishni va nima uchun shunday yozilishini tushuntiradilar.

O'z diktant yoki yoddan yozuvda o'rganilgan orfografik qoida asosida yoziladigan so'zlar bo'lgan matnni o'quvchilar o'zlari o'qib yodlaydilar (ko'rib idrok qiladilar) yoki o'qituvchi rahbarligida eshitib yodlaydilar (idrok qiladilar), keyin mustaqil ravishda o'zlari-o'zlariga diktovka qilib yozadilar.

Izohli diktantda o'quvchilar gaplar yoki yaxlit matnni diktovka bilan yozganlaridan so'ng kerakli qoidalarni eslab, ayrim so'zlarning yozilishini tushuntirib, isbotlab beradilar. Diktantning bu turida o'quvchilar yozganlarini kollektiv bo'lib tekshiradilar, bu o'rganilgan orfografik qoidalarga ularning diqqat e'tiborini jalb etadi. Matnni yozish jarayonida ular tekshiriladigan qoida asosida yozilgan so'zlarning tagiga chizadilar; diktantni yozib bo'lgach, belgilangan so'zlarning to'g'ri yozilganini tekshiradilar.

Saylanma diktantda o'quvchilar diktovka qilingan gaplar yoki matnning hammasini yozmaydilar, balki o'qituvchi topshirig'iga mos qisminigina (o'rganilgan qoida asosida yoziladigan so'zlarni. So'z birikmalarinigina) yozadilar. Masalan, bosh harflar bilan yoziladigan so'zlarnigana yozish (1-sinf), qaratqich kelishigidagi so'zni u bog'langan fe'l bilan birga yozish (3-sinf) kabi. Saylanma diktant o'quvchilarda orfografik ziyraklikni o'stiradi.

Erkin diktant uchun uncha katta bo'lmagan 3-5 qismli (abzatsli) matn tanlanadi. O'qituvchi avval matnni bir marta ifodali o'qib beradi. (matn mazmuni yuzasidan suhbat o'tkazilishi, ayrim qoidalar eslatilishi ham mumkin); so'ngra matnning birinchi qismi qayta o'qib berilgach, o'quvchilar uning mazmunini yozadilar. Bunda ularga mazmunini buzmay, gap tuzilishini o'zgartirish, bir so'zni unga yaqin ma'noli so'z bilan qoidalarini mustahkamlashga xizmat qilishi bilan birga, o'quvchilar nutqini o'stiradi, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Rasm diktant predmet rasmini yoki o'zini ko'rsatib o'tkaziladi: predmet rasmi ko'rsatiladi, o'quvchilar uning nomini aytadilar va yozib vergul qo'yadilar, ish shunday davom etadi. (Birinchi so'z bosh harf bilan, qolganlari qoidaga ko'ra yozilishi eslatiladi.) Rasm diktantda o'rganilgan qoidani, ayniqsa, o'quv yili davomida o'rganiladigan imlosi qiyin so'zlarni to'g'ri

yo'zishni puxtalash, shuningdek, ularni o'quvchilar qanday o'zlashtirganliklarini sinash maqsadida ko'zda tutiladi.

Tekshiruv yoki kontrol diktant yaqinda o'rganilgan va ilgari o'rganilib, mashqlar bilan mustahkamlangan qoidalarni o'quvchilar qay darajada o'zlashtirganligini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Avval matn bir marta o'qib beriladi, keyin gaplar agar gap 5-6 so'zli bo'lsa, 2-3 so'z diktovka qilib yozdiriladi.

O'qituvchi dlarsning maqsadi va malakani shakllantirish ustida ishlash bosqichini hisobga olgan holda, diktantning barcha turlaridan izchillik bilan foydalaniladi.

O'quvchilar diktant orqali to'g'ri talaffuz etilgan so'zni imloviy jihatdan to'g'ri yo'zishni o'rganib olishadi. Agar bola diktant jarayonida so'zlarni noto'g'ri yo'zgan bo'lsa, diktant tahlili jarayonida noto'g'ri yo'zilgan so'zlar imlosiga ko'proq diqqat qaratmog'i lozim.

References:

1. Qosimova K. Va b. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2022.
2. www.arxiv.uz
3. <https://m-eng.ru/uz/>

INNOVATIVE
ACADEMY